

**МОНГОЛ УЛСЫН ЯЛЫН БОДЛОГЫН ӨӨРЧЛӨЛТ
(2012-2016 он)**

С.Гантулга(Ph.D),

Б.Энхболд (Ph.D)

Хууль сахиулахын их сургууль,

Монгол Улс Ардчилсан нийгмийн харилцааг сонгож, ардчилсан Үндсэн хуулиа батлаад 20 гаруй жил боллоо.Энэхүү нийгмийн харилцаанд тохирсон, Монгол Улсын Үндсэн хуульд тунхагласан хүний эрх, эрх чөлөөг илүү баталгаажуулсан, олон улсын нийтийн эрх зүйн хөгжлийн чиг хандлагад нийцсэн хууль батлах зүй ёсны шаардлагыг үндэслэн 2015 онд УИХ-аас Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгыг баталсан, 2016 онд Монгол Улсын Засгийн газраас Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл(цаашид “хуулийн төсөл” гэх)-ийг боловсруулж, УИХ-д өргөн бариад байна. **2015 оны Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулга, өргөн барьсан хуулийн төслөөс үзэхэд, Монгол Улсын ялын бодлого, ялын тогтолцоонд зарчмын шинжтэй хэд хэдэн өөрчлөлт оржээ. Тухайлбал,**

Нэг.Ялын бодлогын талаар:

Санкц нь ялын төрөл, хэмжээг илэрхийлдэг тул аливаа ял нь гэмт хэргийн нийгмийн аюулын хэр хэмжээ, шинж чанар, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн гэм буруу, хувийн байдалд тохирсон байх учиртай.¹

Ялангуяа хорих ялын санкцын хэмжээ нь тухайн үеийн нийгэм-улс төрийн нөхцөл байдлаас шууд хамааралтай хуульчлагдаж ирсэн байдаг. Одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд хорих ялын хэмжээ **1-15 жил**, онцгой тохиолдолд **25 жил** хүртэл хугацаатай байгаа бол хуулийн төсөлд **6 сараас 20 жил** хүртэл хугацаатай, эсхүл бүх насаар нь хорихоор (одоогийн хуульд цаазаар авах оногдуулахаар заасан гэмт хэрэгт) тусгажээ.

2002 оны Монгол Улсын Эрүүгийн хууль	2015 оны Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулга	2016 оны Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл
Үндсэн хугацаа: 1-15 жил	Хугацаатай хорих ял 7 хоног-20 жил	Хугацаатай хорих ял 6 сар-20 жил
Тусгай ангид заасан тохиолдолд 25 жил хүртэл		
	Энэ хуульд заасан тохиолдолд бүх насаар хорих	Энэ хуульд заасан тохиолдолд бүх насаар хорих

Эндээс үзэхэд, хорих ялын хэмжээг урьд байгаагүйгээр зөөлрүүлсэн нь гэмт хэргийг тогтоон барихад ялын хатуу чанга нь бус гарцаагүй байх нь чухал бөгөөд шийтгэлгүй өнгөрөх бол уу гэсэн найдлага дагуулсан хатуу ялаар шийтгэгдэх айдсаас хөнгөн боловч гарцаагүй шийтгүүлнэ гэсэн мэдрэмж илүү нөлөөтэй гэсэн онол, олон улсын хандлагатай нийцэж байна.

Хорих ялын дээд, доод хэмжээг тогтоох, ялын бодлогыг зөөлрүүлэх, ялын олон сонголттой, уян хатан болгох, хорих ялыг эцсийн арга хэмжээ болгон оногдуулах, гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг нийгмээс тусгаарлалгүйгээр хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулах, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх зэргээр нийгэм, хамт олны дунд хүмүүжүүлэх, дахин нийгэмшүүлэхэд анхаарч, хөгжингүй улсуудын туршлага, хууль тогтоомжийн баялаг уламжлалтай гадаадын зарим улсын эрүүгийн хуулийг харьцуулан судалж, өөрийн орны онцлог, уламжлалд нийцүүлэн тусгажээ.

Тухайлбал, хорих ялын хэмжээг тодорхойлохдоо гадаадын улс орнуудын эрүүгийн хууль тогтоомжийг харьцуулан судалсан.

ХБНГУ-ын Эрүүгийн хууль §38	БНСУ-ын Эрүүгийн хууль §42	ОХУ-ын Эрүүгийн хууль §56	БНХАУ-ын Эрүүгийн хууль §45
-----------------------------	----------------------------	---------------------------	-----------------------------

¹С.Жанцан. Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй (Ялын тухай сургаал)II боть. УБ., 2014. 142 дахь тал

Хорих ял хугацаатай болон хугацаагүй байна. Хугацаатай хорих ял 1 сар-15 жил	Хугацаатай хорих ял 1 сар-15 жил онцгой тохиолдолд 25 жил , Хугацаатай хорих ял шоронд хөдөлмөр эрхлүүлдэг, эрхлүүлдэггүй.	Хугацаатай хорих ял 2 сар-20 жил нийлмэл гэмт хэргийн хувьд 25 жилээс ихгүй байна.	Хугацаатай хорих ял 6 сар-15 жил
Хугацаагүй хорих ял нь бүх насаар хорих	Хугацаагүй хорих ял нь бүх насаар хорих		Хугацаагүй хорих ял нь бүх насаар хорих

Гэвч 2015 оны Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгад ялын бодлогын хувьд оновчгүй, хууль шүүхийн өмнө эрх тэгш байх Монгол Улсын Үндсэн хуулийн зарчмыг гажуудуулсан зохицуулалт байна. Тухайлбал:

	Хүн хулгайлах гэмт хэрэг §13.2	Хулгайлах гэмт хэрэг §17.1	Мал хулгайлах гэмт хэрэг §17.12
Үндсэн бүрэлдэхүүн	1.Хохирогчийн хүсэл зоригийн эсрэг хүч хэрэглэж, хүч хэрэглэхээр заналхийлж, хууран мэхэлж, эсхүл сэтгэцийн өвчтэй, согтуурсан, мансуурсан, сэтгэцийн үйл ажиллагаа нь түр сарнисан, бусад өвчний улмаас биеэ хамгаалах, эсэргүүцэл үзүүлэх чадваргүй байдлыг ашиглаж эрхшээлдээ оруулан авч явсан бол нэг жилээс таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ. (1-5 жил хорих)	1.Бусдын эд хөрөнгийг хүч хэрэглэхгүйгээр, нууцаар, хууль бусаар авсан бол долоо хоногоос таван жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах, эсхүл долоо хоногоос таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ. (7 х- 5 жил хорих)	1.Бусдын малыг хулгайлсан бол хоёр жилээс найман жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ. (2-8 жил хорих)

Иргэд, практик байгууллагын ажилтнууд, эрдэмтэн, судлаачид хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах баталгаа болдог, цэг таслал бүр нь хүний амьдралыг асуудлыг шийдвэрлэх гол хуульд энэ мэт гажуудал гарсныг таагүй хүлээн авч байна.

Энэ нь “Эрх зүйн шинэтгэлийн бодлогын баримт бичиг боловсруулахад дэмжлэг үзүүлэх нь” судалгааны үндсэн тайлангийн “*Эрүүгийн эрх зүйн шинэтгэлийн бодлого нь судалгаа шинжилгээний үндэслэлээс гажих тохиолдол байна. ...Цаашид эрүүгийн эрх зүйн бодлогыг тогтортой барих шаардлагатай төдийгүй уламжлал, шинэчлэлийг хослуулан хадгалах нь зүйтэй байна.*” гэсэн 2 дахь дүгнэлттэй нийцэж байна.

Мөн “Эдийн засгийн эсрэг гэмт хэрэг”-т оногдуулах ялын бодлого, “Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг”-ийн ялын бодлогоос хэт хөнгөн байна.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан бүх гэмт хэрэгт оногдуулах ялын бодлогыг зөөлрүүлж, гэмт этгээдүүдийн толгой элээгүй. Харин эсрэгээрээхүүхдийн эсрэг гэмт хэрэг, бэлгийн эрх чөлөө, халдашгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг, соёлын өвийн эсрэг гэмт хэрэг, авлигын гэмт хэргүүдийн ялын бодлогыг чангатгасан нь мөн л олон улсын туршлага, хандлагыг харгалзан үзсэн явдал юм. Тухайлбал: Биеэ үнэлэхийг зохион байгуулах гэмт хэргийн тухайд

2002 оны Эрүүгийн хууль	2015 оны Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулга
124 дүгээр зүйл.Биеэ үнэлэхэд бусдыг татан оролцуулах, биеэ үнэлэхийг зохион байгуулах гэмт хэрэг	12.3.Бэлгийн мөлжлөгийн гэмт хэрэг
124.2.Үндсэн бүрэлдэхүүн: торгох, албадан ажил хийлгэх, эсхүл 5 жил хүртэл хугацаагаар хорих	Үндсэн бүрэлдэхүүн: 1-5 жил хүртэл хугацаагаар хорих

124.3.Хүндрүүлэх бүрэлдэхүүн: 5-10 жил хүртэл хугацаагаар хорих	Хүндрүүлэх бүрэлдэхүүн: 12-20 жил хүртэл хугацаагаар хорих, эсхүл бүх насаар хорих
--	--

Энэ гэмт хэргийн үндсэн, хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнээс торгох ялыг хассан. Охидын биеэ үнэлэхийг зохион байгуулж, их хэмжээний ашиг олсон караокены гадаад эздийн үйлдлийг ЭХТА 124.2 дахь хэсгээр зүйлчилж, тус бүрд 20 орчим сая төгрөгийн торгох ял оногдуулсан явдлыг иргэд шүүмжилж байсантай холбоотой.

ОХУ, БНХАУ, БНСУ, Япон зэрэг улсын эрүүгийн хууль тогтоомжоос үзэхэд, энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд оногдуулах ял харьцангуй өндөр, ялын бодлогын хувьд чанга байна. Тухайлбал:

БНХАУ-ын Эрүүгийн хууль	ОХУ-ын Эрүүгийн хууль
§358.Биеэ үнэлэхийг зохион байгуулах	§241.Биеэ үнэлэхийг зохион байгуулах
Үндсэн бүрэлдэхүүн: 5-10 жил хүртэл хугацаагаар хорих, нэмэгдэл ял торгох	Үндсэн бүрэлдэхүүн: 3-10 жил хүртэл хугацаагаар хорих, нэмэгдэл ял 15 жил хүртэл хугацаагаар тодорхой үйл ажиллагаа явуулах эрх хасах
Хүндрүүлэх бүрэлдэхүүн: 10 дээш жил хорих, эсхүл бүх насаар хорих, эд хөрөнгө хураах ял	

Авлига, албан тушаалын гэмт хэргийн тухайд:

2002 оны Эрүүгийн хууль	Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл
263 дугаар зүйл.Төрийн албан тушаалтан албаны эрх мэдэл буюу албан тушаалын байдлаа урвуулах гэмт хэрэг	22.1.Эрх мэдэл, албан тушаалын байдал, эрх нөлөөгөө урвуулан ашиглах гэмт хэрэг
263.1.Үндсэн бүрэлдэхүүн: ХХДХ 5-50 торгох, эсхүл 1-3 сар хүртэл хугацаагаар баривчлах 1.2-12 сая	5400-27000 нэгжтэй тэнцэх төгрөгөөр торгох, 1-5 жил зорчих эрхийг хязгаарлах, 1-5 жил хорих 5.4-27 сая
263.2.Хүндрүүлэх бүрэлдэхүүн: 5 жил хүртэл хугацаагаар хорих	2-8 жил хүртэл хугацаагаар хорих /тэнсэхгүй/
2002 оны Эрүүгийн хууль	Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл
268 дугаар зүйл. Хээл хахууль авах	22.3.Хахууль авах
268.1.Үндсэн бүрэлдэхүүн: ХХДХ 51-250 торгох, эсхүл 5 жил хүртэл хугацаагаар хорих	2700-14000 нэгжтэй тэнцэх төгрөгөөр торгох, 6 сар-3 жил зорчих эрхийг хязгаарлах, 6 сар-3 жил хорих
263.2.Хүндрүүлэх бүрэлдэхүүн: Эд хөрөнгө хурааж, 5-10 жил хүртэл хугацаагаар хорих	5-12 жил хүртэл хугацаагаар хорих

БНХАУ-ын Эрүүгийн хуулийн 8 дугаар бүлэг. 382-396 дугаар зүйл Авлигын гэмт хэрэг
--

5000 юаны авлига авсан бол	2 жил хүртэл хугацаагаар хорих, 6 сар хүртэл хугацаагаар баривчлах, төрийн албанд ажиллах эрхийг хасах
5000-50.000 юаны авлига авсан бол	1-7 жил хорих, ноцтой бол 7-10 жилийн хугацаагаар хорих
50.000-100.000 юаны авлига авсан бол	5-10 жил хорих, ноцтой бол бүх насаар хорьж, эд хөрөнгийг хураах
100.000 юанаас дээш авлига авсан бол	10 жилээс дээш хугацаагаар хорьж, эд хөрөнгө хураах, ноцтой бол цаазаар авах

Мөн хуулийн төсөлд эдийн засгийн гэмт хэрэг гэсэн шинэ бүлгийг орчин үеийн нийгмийн харилцааны онцлог, олон улсын хандлагыг харгалзан оруулж, тухайн бүлэгт:

- Зах зээл дэх монополь, давамгайл байдлаа хууль бусаар ашиглах
- Вальют, үндэсний мөнгөн тэмдэгтийн ханшид нөлөөлөх
- Хууль бусаар дампууруулах
- Аж ахуйн үйл ажиллагааны нууцад халдах,
- Нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөхөөс зайлсхийх,
- Хууль бусаар нийгмийн халамж, үйлчилгээ, Даатгалын нөхөн төлбөр авах зэрэг шинэ гэмт хэргийг тусгасан.²

Мөн Монгол Улсын эрүүгийн нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийж, улмаар:

- Гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх
- Хүүхдийг шийтгэх

Хоёр. Ялын төрлийн талаар:

Монгол Улс Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын нэмэлт II протоколд нэгдэн орсонтой³ холбогдуулан цаазаар авах ялын төрлийг хасч, энэ онцгой ялын оронд бүх насаар хорих ялын төрлийг хуулийн төсөлд тусгасан.

Гэвч иргэд, судлаачдын дунд цаазаар авах ялыг бүх насаар хорих ял орлож чадах эсэх талаар маргаан байна. Бид цаазаар авах ялыг бүх насаар хорих ял орлох боломжгүй, эсхүл боломжгүй эсэх талаар хэлж мэдэхгүй байна. Учир манай улсад энэ төрлийн ялаас татгалзаад бүх насаар хорих ялыг хэрэглэж ирсэн туршлага байхгүй. Иймд цаазаар авах ялыг халж, бүх насаар хорих ялаар орлуулж ирсэн практиктай улсуудын эрдэмтэн, судлаачдын бичиж тэмдэглэсэн зүйлтэй танилцахад бүх насаар хорих ял цаазаар авах ялыг орлох боломжтой, илүү үр нөлөөтэй гэж үзсэн байна.⁴ Учир нь монголчууд, хүн төрөлхтөний үхэлд хандах хандлага ижил байдаг.

Хүн төрөлхтөн үхэл бол мөнхийн амгаланд хүрэх, зовлон бэрхшээлээс ангижрах арга үздэг. Харин бүх насаараа торны цаана сууж, бусдын эрхшээлд байхыг хэн ч хүсдэггүй бөгөөд энэ нь түүний зовлон гачаалын төгсгөл биш, харин эхлэл болох учраас⁵ бүх насаар хорих ял цаазаар авах ялаас илүүтэй бусдад нөлөөлж, гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлж чаддаг.

Монгол Улс цаазаар авах ялыг практикт халсан улс байсан бол Эрүүгийн хуульдаа халсан дэлхийн 103 дахь улс болсон. Ингэснээр манай улс олон улсын өмнө хүлээсэн үүргээ биелүүлнэ.

- Ялын үр нөлөө бага, хэрэгжүүлэхэд бэрхшээлтэй баривчлах ялыг мөн ялын төрлөөс хасч, хуулийн төсөлд тусгасан. Учир нь Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд баривчлах ялыг гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг нийгмээс тусгаарлан тодорхой дэглэм бүхий байранд **ганцаарчилан** эдлүүлэхээр заасан⁶ боловч санхүүгийн боломжгүй байдлаас шалтгаалан баривчлах ял шийтгэгдсэн 4-10 ялтан хамт байрлаж, хуульд заасан нөхцөл, журмын дагуу хэрэгжихгүй байна.

- Олон улсын туршлага, зөвлөмж, хөгжингүй зарим улсын эрүүгийн эрх зүйн зохицуулалтыг судалж үзсэний үндсэн дээр хуулийн төсөлд зорчих эрхийг хязгаарлах ялын шинэ төрлийг нэмсэн.

²Хууль зүйн яам. Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл. УБ., 2015

³2012 оны 12 дугаар сарын 05-ны өдрийн хуулиар соёрхон баталсан.

⁴Дэлхийн 144 улс цаазаар авах ялыг хуулиараа эсхүл практикт халсан байна. “Death Penalty,” 2014.09.20-нд үзсэн, <http://www.amnestyusa.org/our-work/issues/death-penalty>.

⁵Чезаре Беккариа. Гэмт хэрэг ба ялын тухай (орч Г.Эрдэнэбат). УБ., 2009. 87 дахь тал

⁶Төрийн мэдээлэл. 2002. №5

Монгол Улсын хэмжээнд 2002-2012 онд нийт 40.119 хүн хорих ял эдэлж суллагдснаас 19.000 хүн буюу 47% нь дахин гэмт хэрэг үйлджээ.⁷ Эндээс үзэхэд, хорих ялын үр нөлөө хангалтгүй, гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг нийгэмшүүлэх, хүмүүжүүлэх, иргэн, нийгмийг гэмт халдлагаас хамгаалах эрүүгийн хариуцлагын зорилго хангагдахгүй байгаа нь харагдаж байна. Иймд хорих ял оногдуулах явдлыг багасгаж, зорчих эрхийг хязгаарлах ял оногдуулснаар гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг нийгмээс тусгаарлалгүйгээр нийгэмд нь хүмүүжүүлэх, нийгэмшүүлэх боломж бүрдэнэ гэж төсөөлж байна.

2015 онд ХБНГУ-д зохион байгуулагдсан “Дэлхийн ял шийтгэлийн бодлого, чиг хандлага” сэдэвт эрдэмтдийн уулзалт-хэлэлцүүлэгт дэлхийн хэмжээний эрдэмтэн Ханнс Ёорг Албрехт Их сургууль бол гэмт хэрэгтнүүдийг бэлтгэдэг их сургууль юм. Дэлхий нийт аль болох шоронд хорихоос татгалзах хандлагатай байгаа талаар хэлсэн.

ХБНГУ нийт гэмт хэргийн зөвхөн 5%-д хорих ял оногдуулж, биечлэн эдлүүлдэг.

Зорчих эрх хязгаарлах ял нь олон улсын жишгийн адил гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг оршин суух газраас явах болон тодорхой газар очихыг хориглох, шүүхээс тогтоосон замаар зорчих, эрх бүхий байгууллагын зөвшөөрөлтэйгээр оршин суугаа газраа өөрчлөх, зорчих үүргийг тодорхой хугацаагаар даалгах хэлбэрээр хэрэгжих юм.

“Эрх зүйн шинэтгэлийн бодлогын баримт бичиг боловсруулахад дэмжлэг үзүүлэх нь” судалгааны үндсэн тайланд “...тэнсэх арга хэмжээ, зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг хэрэгжүүлэхэд цахим гав, техникийн хяналтын арга хэрэгслүүд шаардлагатай.” гэсэнтэй санал нэг байна.

Гурав. Албадлагын арга хэмжээний талаар:

Хуулийн төсөлд тэнсэхийг албадлагын арга хэмжээний төрөлд оруулж, хуульд заасан үндэслэлийг хангасан тохиолдолд тухайн зүйл, хэсэгт заасан ялыг оногдуулахгүйгээр 5 жил хүртэл хугацаагаар тэнсэхээр заажээ. Өөрчлөлт нь гэмт хэрэг үйлдсэн, хуульд заасан үндэслэл хангасан этгээдэд хорих ял оногдуулж, улмаар тодорхой хугацаагаар тэнсэн харгалздаг байсан бол хуулийн төсөлд ял оногдуулахгүйгээр тэнсэхээр тусгасан нь олон улсын жишигтэй нийцэж байна.

Хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэн хүн гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрч, гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо нөхөн төлж, хор уршгийг арилгасан, гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн болон бусад нөхцөл байдлыг харгалзан тэнсэж болохоор заасан. Шүүхээс гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлоо төлөхөө илэрхийлж тэнсэгдсэн хүн хохирлоо нөхөн төлөх хугацааг шүүх тогтоохоор хуулийн төсөлд заасан.

Мөн шүүх тэнсэгдсэн хүнд хүлээлгэх үүрэг, хязгаарлалтыг нэг бүрчлэн хуулийн төсөлд тусгасан. Энэ нь тэнсэгдсэн хүнийг хариуцлагажуулах, дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх, улмаар эрүүгийн хариуцлагын зорилго хангагдах боломж бүрдүүлнэ.

Харин гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх болон хүүхдийн эсрэг зарим гэмт хэрэгт тэнсэх арга хэмжээ хэрэглэхгүй байхаар заасан нь хууль шүүхийн өмнө эрх тэгш байх Монгол Улсын Үндсэн хуулийн зарчмыг гажуудуулсан гэж “Эрх зүйн шинэтгэлийн бодлогын баримт бичиг боловсруулахад дэмжлэг үзүүлэх нь” судалгааны үндсэн тайланд дурдсантай санал нэг байна.

Дөрөв. Ял оногдуулах талаар:

Хүүхэд гэнэн томоогүй зан, өөрийн үйлдэл, эс үйлдэхүйн агуулга, мөн чанарыг ойлгохгүй, бусдын нөлөөнд амархан автдаг зэргээс шалтгаалан гэмт хэрэг үйлдэх явдал цөөнгүй байдаг. Иймд анх удаа хөнгөн, хүндэвтэр гэмт хэрэг үйлдсэн хүүхдийг нийгмээс тусгаарлахгүй, архаг ялтнуудын хортой нөлөөнд автуулахгүй байлгах зорилгоор хүмүүжлийн чанартай албадлагын арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж ирсэн.

Хуулийн төсөлд өсвөр насны хүнд оногдуулах ялын төрөл, ял оногдуулах журам, түүнд хэрэглэх албадлагын арга хэмжээг тусгай бүлгээр зохицуулж өгсөн. Ингэснээр өсвөр насны хүний бие, сэтгэл зүйн онцлогийг харгалзан насанд хүрэгчдээс ялгамжтай ял оногдуулах, аль болох хорих ял оногдуулахаас зайлсхийж, хүмүүжлийн чанартай албадлагын арга хэмжээг үр дүнтэй хэрэглэж, нийгэм, хамт олны дунд хүмүүжүүлэх боломж бүрдэнэ.

Хуулийн төсөлд гэмт хэрэг үйлдсэн өсвөр насны хүнд нийтэд тустай ажил хийлгэх, зорчих эрхийг хязгаарлах, сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллагад хорих ял оногдуулахаар, шүүх хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэн өсвөр насны хүний гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, учруулсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, хувийн байдлыг харгалзан ял оногдуулахыг тэнсэж, нэгээс гурван жил хүртэл хугацаагаар хүмүүжлийн чанартай албадлагын арга хэмжээ авах⁸, өсвөр насны

⁷“Давтан гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөл” судалгааны тайлан. ЦЕГ, ХЗҮХ. УБ., 2012. 62 дахь тал

⁸Хууль зүйн яам. Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл. УБ., 2016

хүнд хорих ял оногдуулсан шүүхийн шийтгэх тогтоол биелүүлэхийг хойшлуулж болохоор тус тус тусгасан.

Гадаадын зарим улсад өсвөр насны хүнд хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагын төрөл, хүлээлгэх тусгай журмыг зохицуулсан бүлгийг Эрүүгийн хуульдаа тусгасан байна. Тухайлбал,

ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн 14 дугаар бүлэг “Насанд хүрээгүй хүнд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх онцлог”. Энэ бүлэгт насанд хүрээгүй хүнд оногдуулах ялын төрөл, ял оногдуулах, эрүүгийн хариуцлагын бусад арга хэмжээ хэрэглэх, ялаас чөлөөлөх үндэслэл журам, насанд хүрээгүй хүний үйлдсэн гэмт хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацаа тоолох талаар 87-94 дүгээр зүйлд тус тус заасан.

“Эрх зүйн шинэтгэлийн бодлогын баримт бичиг боловсруулахад дэмжлэг үзүүлэх нь” судалгааны үндсэн тайланд “Өсвөр насны хүнд оногдуулах ял, албадлагын арга хэмжээ хэрэгжүүлэх институт, салбар хоорондын хамтын ажиллагаа шаардагдана” гэсэнтэй санал нэг байна.

Учир нь өсвөр насны хүнд оногдуулах ял, хүмүүжлийн чанартай албадлагын арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд прокурор, хууль сахиулах байгууллага, хүүхдийн хууль зүйн хороо хамтран оролцохоор заасан.

Хуулийн төслийн 9 дүгээр бүлэгт “Хуулийн этгээдэд ял оногдуулах тусгай журам”-ыг тусгасан. Монгол дахь уул уурхай, барилгын салбарын хөрөнгө оруулалт нэмэгдсэн жилүүдэд экологийн гэмт хэргийн гаралт өсч, хүрээлэн буй орчинд их хэмжээний хохирол учруулах болсон. Энэ төрлийн гэмт хэрэгт цөөн тооны албан тушаалтан эрүүгийн хариуцлага хүлээж, хуулийн этгээд үйл ажиллагаагаа үргэлжлүүлэн явуулж, байгаль орчныг сүйтгэсээр байдаг.

Хуулийн төсөлд хүрээлэн буй орчны болон олон нийтийн аюулгүй байдал, ашиг сонирхлын эсрэг зарим гэмт хэрэг үйлдсэн хуулийн этгээдэд торгох (торгох ялын хэмжээ иргэнд оногдуулах торгох ялын хэмжээнээс харьцангуй өндөр) ял оногдуулах, шүүх шаардлагатай гэж үзвэл эрх хасах, татан буулгах, хөрөнгө, орлогыг хураах албадлагын арга хэмжээ хэрэглэж болохоор заасан нь энэхүү практикт тулгамдсан дээрх асуудлыг шийдвэрлэх боломж олгоно.

2016 оны Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хуулийн төсөлд хуулийн этгээд гэдэгт хэнийг хамааруулж ойлгох, хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэсэн нь хуулийн этгээдийг төлөөлөн шийдвэр гаргасан, зөвшөөрөл өгсөн эрх бүхий албан тушаалтныг ялаас чөлөөлөх үндэслэл болохгүй талаар тодорхой зааж өгсөн.

Хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг туршилага дэлхийн хэд хэдэн улсад байдаг. Тухайлбал, БНХАУ-ын Эрүүгийн хуулийн 4 дүгээр хэсгийн 31, 32 дугаар зүйлд: “Энэ хуульд заасан гэмт хэрэгт компани, аж ахуйн нэгж, байгууллага, хоршоо ял оногдуулна. Хуулийн этгээдийг торгох ял, хууль болон гэрээгээр тусгайлан үүрэг хүлээсэн, хуулийн этгээдийг төлөөлөх эрх бүхий албан тушаалтанд ял оногдуулна.

Одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 17 дугаар зүйлд гэмт хэргийг тодорхой шалгуураар 4 ангилж, шүүхээс оногдуулах ялын төрөл, хэмжээг гэмт хэргийн ангилалд нийцүүлэн “хайрцаглаж” өгсөн байдлыг өөрчилсөн. Өөрөөр хэлбэл, шүүх ял оногдуулахдаа гэмт хэргийн ангилалыг харгалзалгүй гэмт хэрэг үйлдсэн хүний гэм буруу, учруулсан хохирлын шинж болон бусад байдлыг харгалзан үзэхээр хуулийн төсөлд тусгав.

Гэмт хэргийг хөнгөн, хүнд гэж 2 ангилсан. Гэхдээ энэ ангилал Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн ялын санкцийг “хайрцаглах” үндэслэл болохгүй.

2015 оны Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгад ялын дээд, доод хэмжээг харьцангуй сунгаж хуульчилсан. Тухайлбал, хулгайлах гэмт хэрэгт 7 хоногоос 5 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял оногдуулахаар заасан учир шүүхээс ял оногдуулахад хөнгөрүүлэх, хүндрүүлэх нөхцөл байдлыг хэрхэн үнэлэх талаар аргачилсан зөвлөмж (sentencing guideline) шаардлагатай гэж “Эрх зүйн шинэтгэлийн бодлогын баримт бичиг боловсруулахад дэмжлэг үзүүлэх нь” судалгааны үндсэн тайланд дурдсантай санал нэг байна.

Хуулийн төслийн 6.7-д “Гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүнд оногдуулах хорих ялыг хөнгөрүүлэх, хорих ялаас чөлөөлөх, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх” тусгай журмыг тусгажээ.

- Гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлогдсон
- Гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүний
- Гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, хувийн байдал, хохирлоо төлж, хор уршгийн арилгасан байдал, эсхүл учруулсан хохирлоо нөхөн төлөхөө илэрхийлсэн бол
- Хорих ялын дээд хэмжээг:
- 3 жил хүртэл
- 5 жил, түүнээс бага

- 2-8 жил
- Дээд хэмжээг 12, 15 жил
- 20 жил
- Бүх насаар хорих ял оногдуулахаар заасан гэмт хэрэг үйлдсэн –хугацаатай хорих ял оногдуулах эсэхийг шүүх шийдвэрлэхээр ялын 6 интервалыг харгалзан ялаас чөлөөлөх, тэнсэх, ял хөнгөлөх зохицуулалт бүрдсэн.

Энэ нь Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн түүхэнд анхны зохицуулалт бөгөөд хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн боловч гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүний гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, учруулсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, гэмт хэрэг үйлдсэн хүний хувийн байдал, хохирлоо нөхөн төлсөн, нөхөн төлөхийг илэрхийлсэн зэргийг харгалзан шүүх тухайн зүйл, хэсэгт заасан ялын хэмжээг тодорхой хувиар багасгаж ял оногдуулахаар заасан. Ингэснээр шүүх эрх мэдлийн болон хууль сахиулах байгууллагын ажлын ачаалал буурах, гэмт хэргийн илрүүлэлт, хохирол нөхөн төлөлт нэмэгдэх зэрэг ач холбогдолтой гэж үзэж байна.

Эрүүгийн эрх зүйн онолоор санкцыг туйлын тодорхой, харьцангуй тодорхой, сонгох, заах, тодорхой бус гэсэн төрөлд хуваан судалдаг. Одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд заасан зарим гэмт хэргийн санкц харьцангуй тодорхой байгаагаас шүүхээс ял оногдуулахад бэрхшээлтэй байгаа болох нь төрийн болон төрийн бус байгууллагын хийсэн судалгааны үр дүнгээс харагддаг⁹. Тухайлбал: Эрүүгийн хуулийн 91-97, 108, 112, 126, 145.4, 146.4, 147.1, 2, 3, 150.3, 181.3 дугаар зүйлүүдэд сонгох ялгүйгээр хорих ял оногдуулахаар заасан учраас шүүх зөвхөн хорих ял хэрэглэхэд хүргэж байна. Иймд шүүхээс энэ хуулийн тусгай ангид хорихоос өөр төрлийн ялыг сонгон оногдуулах өргөн боломжтой, хорих ялын дээд болон доод хэмжээг сунгаж, харьцангуй уян хатан байдлаар хуулийн төсөлд тусгасан. Ингэснээр гэмт хэргийн ангилал, шүүхээс оногдуулах ял хоорондоо уялдаагүй, хатуу хязгаарын хүрээнд гэм буруугийн шинжид тохирохгүй ял оногдуулдаг гэсэн шүүмжлэл багасч, шударгаар хэргийг шийдвэрлэхэд дөхөм болно гэж үзэж байна.

Онц аюултай гэмт хэрэгтэн, ялтай байдал, урьд ял шийтгүүлсэн болон гэмт хэрэг давтан үйлдэх талаар заасан, хууль зүйн үр дагавар үүсгэдэг ойлголтыг өөрчилж тусгай ангийн хүндрүүлэх бүрэлдэхүүн болгон авч үзэхгүй байхаар хуулийн төсөлд тусгасан. Одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн нийт 49 зүйлд гэмт хэргийг давтан үйлдсэн, 13 зүйлд урьд ял шийтгүүлсэн бол хүндрүүлж үзэхээр заажээ. Энэ нь нэг хэрэгт нэг удаа ял шийтгэх буюу олон улсын нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн “Non double jeopardy” зарчмыг гажуудуулахад хүргэж, аливаа гэмт хэрэгт ял шийтгүүлж, эдэлсний дараа түүний үр дагаврыг хүндрүүлэн хэрэглэж байгааг зохимжгүй гэж үзээд дээрх нөхцөл байдлыг хуулийн ерөнхий ангид “ял хүндрүүлэх нөхцөл байдал” гэсэн хэсэгт тусгасан.

ХБНГУ, БНСУ зэрэг улсуудад онц аюултай гэмт хэрэгтэн, урьд ял шийтгүүлсэн хүн, давтан гэмт хэрэг, ялтай байдал ойлголт байхгүй.

Дүгнэлт

2015 оны Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулга, Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл батлагдан мөрдөгдөж эхлэхтэй холбоотойгооршинээр хэд хэдэн ялын төрөл нэмэгдэж, ялын үр нөлөө бага, хэрэгжүүлэхэд бэрхшээлтэй хэд хэдэн ялын төрөл хасагдаж, зарим ялын санкцын хэмжээг багасгаж, гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүнд хуульд зааснаас хөнгөрүүлж хорих ял оногдуулах, чөлөөлөх, өсвөр насны хүн, хуулийн этгээдэд ял оногдуулах тусгай журам, ял оногдуулахдаа гэмт хэргийг ангилалыг харгалзалгүй гэмт хэрэг үйлдсэн хүний гэм буруу, учруулсан хохирлын шинжийг харгалзан үзэж ялгамжтай оногдуулах, шүүхээс энэ хуулийн тусгай ангид хорихоос өөр төрлийн ялыг сонгон оногдуулах өргөн боломжтой, хорих ялын дээд болон доод хэмжээг сунгаж, харьцангуй уян хатан байдлаар хуулийн төсөлд тусгасан зэрэг олон улсын чиг хандлагад нийцсэн, дэвшилттэй зохицуулалт бүрдүүлж чадах юм.

Монгол Улсын ялын тогтолцоо, ялын бодлогод орж буй өөрчлөлтийг нийтэд нь харвал ялын бодлого зөөлөрч, хүний суурь эрхийг баталгаажуулах, хохирогчийн эрхийг сэргээн тогтоох, шударга ёсны тогтолцоо бүрдүүлэх эрх зүйн үндсийг улам бэхжүүлж, дэлхий дахинтай хөл нийлүүлэн алхах нөхцөл бүрдэхээр байна.

Цаашид төрийн эрүүгийн бодлогыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй тодорхойлж, тогтвортой хэрэгжүүлэн шинээр болон шинэчлэн баталсан хуулиудын үзэл баримтлалаас ухрахгүй, эрүүгийн эрх зүйн хөгжлийн хувьд дэвшил болж чадсан ялын шинэлэг бодлого, хорихоос өөр төрлийн шинэ

⁹Гэмт хэргийн ангилал ба ялын тохироо. судалгааны тайлан. ХЗҮХ. УБ., 2005. 25 дахь тал

ял, албадлагын арга хэмжээний төрлүүд, хохирол нөхөн төлүүлэх тогтолцоо, ял оногдуулах, тэнсэх шинэлэг зохицуулалтуудыг хэвээр хадгалж, шүүх эрх мэдлийн болон хууль сахиулах байгууллагын алба хаагчид хандлагыг өөрчилж, эрүүгийн эрх зүйн шинэтгэлийг гүнзгийрүүлэх шаардлагатай гэж үзэж байна.